

In God's Path: The Arab Conquests and the Creation of an Islamic Empire

Robert G. Hoyland¹

New York: Oxford University Press, 2015, XIII+303 sayfa.

Yedi ana bölümden oluşan kitap, kapsadığı dönemin önemli olaylarını veren kronolojik liste, önemli kişileri veren şahsiyet listesi ve soy ağaçları gibi eklerle zenginleştirilerek yazılmıştır. Çalışmanın temel amacı Müslüman yazarlara ait kaynaklarla birlikte birçok gayr-i Müslim kaynağı da esas alarak Arap fetihleri ve İslâm dünyasının kuruluşunu yeniden incelemektir. Ele alınan konu, ikinci bölümden yedinci bölüme kadar 630-750 yılları aralığında detaylı şekilde anlatılmakla birlikte, birinci bölüm tarihsel bir altyapı hazırlamaya, yedinci bölüm ise İslâm medeniyetini belli başlı tartışmalar üzerinden anlamaya yönelik yazılmıştır. Bu tanıtım yazısında, bölümlerin içerdiği konular birer paragrafta incelenecek, bölümlerde öne çıkan hususlara, yazarın metodolojisi ve yararlandığı kaynakları kullanım biçimine yer verilecektir.

“The Settings” adlı birinci bölüm, Arap fetihlerinin gerçekleştiği bölgenin tarihî arka planını anlamaya yöneliktir. Roma İmparatorluğunun doğuya yönelişi, Fars hâkimiyetiyle mücadelesi, Sâsânî hanedanının Fars İmparatorluğunun idaresini almasıyla işlerin tersine dönmesi ve Heraklius’un Hristiyanlığı ön plana çıkararak bu mücadeleyi kutsal temellere oturtup başarı elde etmeye çalışması gibi birçok detay özet şekilde verilir. Yazar, Bizans ve İran İmparatorluklarını merkeze alarak, bu imparatorluklar çevresinde ortaya çıkan toplulukları “periferik insanlar”² olarak tanımlar. Bu kapsamda Türklerden bahseder ve onları periferik insanların en güçlüleri (s.18), iki sayfa ileride Araplardan bahsederken ise onları periferik insanların en başarılıları (s.21) olarak niteler.

“The First Battles” adlı ikinci bölüm, 630-640 yılları arasında Hz. Muhammed ve ilk halifelerin faaliyetlerine ve bunlardaki amaçlarını anlamaya yöneliktir. Kitaba adını veren ibare Hz. Muhammed’in İslâmiyet’i yayma çalışmalarının anlatıldığı kısımda açıklanır. Yazar, onun amacını tek bir ümmet kurmak ve Allah yolunda savaşmak (*fighting in God's path: jihad fi sabil Allah*) olarak açıklar (s.37). Bu konuda her türlü askeri ve diplomatik çabayı sarf ettiğini belirtir. Hatta

1 New York Üniversitesi’nde görev yapan Robert Hoyland, 1997 yılında Oxford Üniversitesi’nde doktora çalışması olarak İslâm’ın doğuşunu gayr-i Müslim kaynaklar üzerinden çalışmış, tezi tanıtımı yapılan bu esere de öncülük etmiştir. Youssef Choueiri’nin de Hoyland’ın bu eserine ait bir tanıtım yazısı mevcuttur.

2 Sözlükte çevre, çevresel, dış, sınırsal, uç anlamları verilen “peripheral”, burada bu iki büyük imparatorluğun sınırlarında ortaya çıkan topluluklar anlamında kullanılmıştır.

diplomatik çabalardan biri olarak onun Ebû Süfyan'ın kızı ile evliliğini örnek göstermesi dikkat çekicidir. Habeşistan göçü yıllarında gerçekleşen bu evlilikten sonra Ebû Süfyan'ın tavırlarında belirgin bir yumuşama olduğu söylenmektedir. Fakat yine de bu evliliği yalnızca diplomatik bir hamle olarak değerlendirmek doğru olmaz. Arap-İslâm fetihlerinin kısa zamanda başarılı oluşunun, bölgede hâkim iki büyük imparatorluğun birbirleriyle süregelen mücadelesi sebebiyle zayıflamalarına bağlandığı görülür (s.27). İlk bölümde çizilen bu tarihî çerçeve ikinci bölümde de vurgulanmaya devam etmiştir. Örneğin, Bizans imparatorunun Fars imparatorluğunu zayıflatmasının, “Heraklius’un İslâm’a hediyesi” olarak tanımlandığını söylemiştir (s.62). Bununla birlikte yazarın günümüz İslâmî gruplarına ve modern İslâm tarihçiliğine de değindiği görülür. Örneğin, fetihlerin arkasındaki itici gücün sosyolojik veya ekonomik sebeplerinin yanında, dinî yönüne işaret eder ve bunun Müslüman tarihçilerce vurgulandığı halde Batılı araştırmacılarca yeni yeni kabul edilen bir yön olduğunu söyler (s.63).

“Esward and Westward” adlı üçüncü bölüm 640-652 yılları arasındaki gelişmeleri ele alır. Yazar, bu bölümün ilk kısmını Amr b. Âs komutasında Mısır fetihlerine, fetihlerin nasıl gerçekleştiği ve sonuçlarına ayırmıştır. Doğu tarafında böyle bir ilerlemenin olduğu tarihlerde batı tarafında da İran fetihleri gerçekleşmektedir. Yazar, bu fetihleri anlatırken gayr-i Müslim kaynakların ifadelerini de verir. Böylece farklı kaynakların muasır oldukları olaylara yaklaşımları da anlaşılacaktır. Bunlardan birinde örneğin, Sebeos’un³ İslâm toplumunun başındaki halifeyi “Arap Kral” olarak tanımlaması dikkat çekicidir. Fethedilen bölgelerin nasıl idare edileceği konusuna da değinen yazar, Arap fatihlerin çözümü bölgesel sistemlerin devam ettirilmesinde bulunduğuna işaret etmektedir (s. 98-99).

“The Push for Constantinople” adlı dördüncü bölüm, 652-685 yıllarını ele alır. Bu yıllarda fetih hareketlerinin nispeten durduğuna işaret eden yazar sebep olarak iç çekişmeleri gösterir. Gayr-i Müslim kaynakların bu yıllarda gerçekleşen olayları nasıl aktardığını da okura sunan yazarın bu bölümdeki temel amacı Müslümanları Konstantinopolis’e yönlendiren motivasyonu anlamak gibi görünse de bölümün ilerleyen sayfalarında başlık-içerik uyumsuzluğu kendisini göstermektedir.

“The Great Leap Forward” adlı beşinci bölüm, 685-715 yıllarını ele alır. Bu bölüm İslâm toplumunun başka toplumlarla bir şekilde yollarının kesişmesi ile Arap toplumunun Arap olmayan milletlerle kaynaşmasını ön plana çıkarır. Bu sebeple Afrika, İspanya, İran, Mâverâünnehir, Kafkasya ve bugünkü Afganistan bölgesi bu bölümde İslâm devletinin ulaştığı ve etki gösterdiği bölgeler olarak ele alınmaktadır. Gayr-i Arapların, Araplarla kaynaşması ise bu bölgelere ulaşılması

3 VII. yüzyılda yaşamış Ermeni din adamı ve tarihçidir.

ile olmuştur. Yazar, Arap olmayan milletleri, İslâmiyet'e girişleri, onların İslâmiyet'e kendi inançlarından kattıkları, orduda yer almaları ve son olarak da ayaklanmalara verdikleri destek yönünden ele almıştır. Bu konuların kapsamlı ve üzerinde uzun tartışmalar olduğu göz önünde bulundurulursa, yazarın oldukça geniş bir meseleyi oldukça dar bir şekilde ele almaya çalıştığı görülür. Yer yer, Hassân b. Nu'mân (s.143), Muhtâr es-Sekafî (s.167) gibi spesifik örneklerle yer vermeye çalışsa da çoğunlukla konuları yüzeysel geçmiştir.

“Retrenchment and Revolt” adlı altıncı bölüm, 715-750 yıllarını ele alır. Bu yıllar bilindiği üzere, Emevî Devleti'nin sonu, Abbâsî İhtilâli'nin gizli ve açıktan mücadele dönemi ve Abbâsî Devleti'nin kuruluşuna tanıklık etmiştir. Bu bölümde İslâm toplumunda Müslümanlar ile gayr-i Müslimlerin arasındaki ayrımı da ele alan yazarın II. Ömer ile ilgili yorumu dikkat çekicidir. Söz konusu böyle bir ayrım İslâmiyet'in ilk dönemlerinde yokken, özellikle 717-18 yıllarında Konstantiniye kuşatmasında yaşanan insan kaybı sebebiyle II. Ömer'le birlikte bir politika olarak yerleştiğini söyler (s.198). Örnek olarak da Hristiyan birinin bir Müslümana karşı şahitliğinin kabul edilmemesi, bir Hristiyanın kan bedelinin bir Müslümandan düşük olması gibi durumları gösterir (s.271). Hâlbuki II. Ömer'in adaletli bir halife oluşu yalnızca Müslüman tarihçiler tarafından değil müsteşrikler tarafından da kabul edilmektedir. Yazar, II. Ömer tarafından böyle bir politika ortaya konmuşsa bile, onun ihtida eden gayr-ı Arapları Araplarla eş tutmaya çalışması gibi detayları da verip yalnızca Kur'an ve sünneti referans almak gayesiyle, gayr-i Müslimlerin hükümlerini olması gerektiği ölçüye getirdiğini söylemesi gerekirdi. Konstantiniye kuşatmasındaki İslâm ordusunun insan kaybına misilleme olarak böyle bir politika güdülmüş olması doğru görünmemektedir. II. Ömer'in öne çıkan yönleri bir sonraki alt başlık olan vergi konusunda işlense de buradaki anlatım okuru yönlendirir niteliktedir. Ayrıca Hoyland'in gayr-i Müslimlere muamele konusundaki kaynakları arasında Müslüman tarihçi olmaması dikkat çekicidir. Fakat onun bu metodunun nedenini kitabın sonuna eklediği kısımda açıklamaya çalıştığı görülür (s.231 vd). Son olarak, kitabın bu bölümünde, Abbâsî İhtilâli konusunu da içermesi sebebiyle, Şîa'dan Hâriciliğe, vergi sisteminden gayr-ı Arap Müslümanların devlette aldıkları konuma kadar pek çok farklı konuya da değinilmiştir. Fakat yazarın bu konuları işlerken, örneğin Mevâli gibi, bu döneme özgü tartışmaları içinde barındıran sosyal tanımlamalara gerekli ölçüde yer vermemiş olması bir eksikliklerdir.

“The Making of Islamic Civilization” adlı yedinci bölüm ve son bölüm, önceki bölümlerde çizilen tablonun genel bir özeti niteliğindedir. Yazar burada Abbâsî İhtilâli ile devam eden süreçte, İslâm toplumunun değişimi ve şekillenışı hakkında birtakım tartışmalar da sunmuştur. Verdiği örneklerden en dikkat çekici olanı, Yahudilik ve Hristiyanlığın, İslâmiyet'le aynı kökten geliştiği nedeniyle birbiri arasındaki adaptasyonun kolay oluşudur. Burada yazar Araplar ile

Moğolları karşılaştırır ve Moğolların sahip olduğu gök tanrı inancının kolay adapte olunacak bir inanç olmaması sebebiyle nihayetinde Moğol liderlerin fethettiği bölgenin inancını kabul edişini farklı bir kıyas olarak sunar (s.229). Yazar, kitabın sonuna “Sources and Source Critical Remarks” adlı bir ek yazı da koymuştur. Burada, daha önce belirtildiği gibi ve yazarın bu kitabı yazmaktaki amacını da yansıtır şekilde, o dönemde basılmış paralar, tarihî dokümanlar ve gayr-i Müslim kaynakları kullanarak, İslâm tarihinin ilk iki asrının çok daha geniş bir perspektiften değerlendirmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.

Kitap hacmine göre çok geniş bir zaman dilimini ele alır, bu sebeple yazar konularda detaya girmemiş, genel bir çerçeve sunmakla yetinmiştir. Kitabın tamamında harita, resim gibi görsel materyallere de sıkça yer verilmiştir. Bu metodu sebebiyle geniş çevrelere hitap edebilen bir el kitabı olarak nitelendirilebilir. Okuyucu kitlesinin de yalnızca İslâm Tarihi alanındaki araştırmacılar değil, İslâmiyet’in ilk yıllarından Abbâsî İhtilâli’ne kadar Arap-İslâm fetihlerine ilgi duyan kişiler olduğu söylenebilir. Kitabın dili oldukça anlaşılır olmakla birlikte, geniş bir zaman dilimini bir kitap hacminde ele alması sebebiyle bazı örneklerin yeterince tartışılmadan geçildiği görülebilir. Kitabın sonundaki tarihî cetvel ve kişi listesi kitabın artı yönleri olarak öne çıkarken, dipnotların sonda verilmesi özellikle akademik okur için takibi zorlaştıran, kitabın olumsuz bir yönüdür. Yazar, bibliyografyayı ise konu ve tür bakımından ayırarak vermeyi tercih etmiştir. Hoyland, tek yönlü kaynaklara dayanarak yapılan yorumların aksine Arap fetihlerinin sanılandan daha karmaşık olduğunu ifade eder. Arap-İslâm toplumunun ilk yüzyılının izini sürdüğü bu çalışmasında gerek iç gerekse dış dinamikleri mümkün olduğu nispette ele almaya çalıştığı görülür. Çeşitli kaynakları bir arada kullanarak, söz konusu dönemlere ait tarih anlatımını içeren eserlere alternatif bir bakış açısı geliştiren bu kitabın, alanındaki eksikliği doldurduğu muhakkaktır.

Öznur Özdemir

(Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı)